

Józef Borzyszkowski

O problematyce kaszubskiej na łamach "Rocznika Gdańskiego" 1927-2006

Acta Cassubiana 11, 234-245

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Borzyszkowski
(Gdańsk)

O problematyce kaszubskiej na łamach „Rocznika Gdańskiego” 1927–2006

Uwagi wstępne

„Rocznik Gdański”, wychodzący od ponad 80 lat w Gdańsku – mieście stanowiącym dla Kaszubów *naj stoleczny gard* – nie tylko w środowisku naukowym uchodzi za najważniejsze polskie czasopismo naukowe o profilu humanistycznym w województwie pomorskim. W skali całego Pomorza – nie tylko Nadwiślańskiego – wiekiem i rangą ustępuje chyba jedynie „Zapiskom Historycznym”, których profil jest zgodnie z tytułem wyłącznie historyczny. W dziejach Gdańskiego Towarzystwa Naukowego i jego poprzednika Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki, a szczególnie „Rocznika Gdańskiego”, problematyka kaszubska od numeru pierwszego jest niemal nieustannie obecna. Celem niniejszego artykułu jest zasygnalizowanie publikacji dotyczących tej problematyki, jak i kontekstów, w jakich *cas-subiana* ukazywały się na łamach interesującego nas czasopisma w latach 1927–2006.

Analizując dotychczasowy stan badań nad dziejami GTN i „Rocznika Gdańskiego”, nie znajdujemy żadnej podobnej próby, choć w każdym opracowaniu pośrednio problematyka niniejszego artykułu jest obecna. Punktem wyjścia do niniejszego artykułu, poza rocznikami naszego czasopisma – niedawnego jubilatą, są wcześniejsze jubileuszowe publikacje dotyczące dziejów Gdańskiego Towarzystwa Naukowego i „Rocznika Gdańskiego”¹ oraz cztery katalogi wydawnictw

¹ Zob. M. Pelczar, *Zarys dziejów Gdańskiego Towarzystwa Naukowego 1922–1971*, [w:] *Pięćdziesiąt lat Gdańskiego Towarzystwa Naukowego 1922–1972. Księga pamiątkowa*, Gdańsk 1972 (obok pracy M. Pelczara Księga zawiera m. in. Bibliografię prac GTPNiS w oprac. W. Bieńkowskiego i Bibliografię prac GTN autorstwa J. Kucharskiego). E. Breza, M. Mroczko, W. Pepliński, J. Powierski, *Zasługi „Rocznika Gdańskiego” dla rozwoju nauki i wiedzy o Pomorzu*, „Rocznik Gdański”, t. XXXVIII, 1978, z. 2; A. Bukowski, *Pięćdziesiąt tomów „Rocznika Gdańskiego”*, „Rocznik Gdański”, t. L, 1990, z. 1.

GTN, obejmujące lata 1947–1965, 1966–1973, 1974–1978 i 1979–1988. Pierwszy opracowała Alina Szafranowa, trzy kolejne Iwona Zachciał². (Żałować trzeba, iż dobra tradycja skrupulatnej dokumentacji dorobku wydawniczego GTN w postaci katalogów została przerwana). Uzupełniające informacje można znaleźć w do- rocznych sprawozdaniach GTN³. Nie są mi obce także archiwalia, szczególnie te dotyczące TPNiS w Gdańsku.

Realizując powierzone mi w związku z jubileuszową konferencją naukową w 2008 r. zadanie, skoncentrowałem się na zasygnalizowaniu nie tylko interesującej problematyki – opracowań i ich autorów, ale również na okolicznościach ich pojawienia się na łamach „Rocznika”, konkretniej w okresie TPNiS i GTN. Nieco bardziej skupiłem się na zainteresowaniach i dorobku organizacyjno-naukowym Władysława Pniewskiego oraz dwóch głównych redaktorów organu GTN w pół-wieczu 1957–2006. Dobitniej chcę tu przedstawić znaczenie działu *Recenzje* oraz publikacji z zakresu informacji naukowej, szczególnie bibliografii.

Powstanie i cele TPNiS a tradycje ruchu młodokaszubskiego – czasopisma „Gryf” i „Pomorze”

Inicjatorem powołania do życia polskiego towarzystwa naukowego w Wolnym Mieście Gdańsku w 1922 r., przewidującym od początku działalność wydawniczą, był ks. dr Kamil Kantak⁴ – jedna z ciekawszych postaci w ruchu młodokaszubskim, przyjaciel jego głównego twórcy i przywódcy dr. Aleksandra Majkowskiego, pierwszego wydawcy „Gryfa” – pisma dla spraw kaszubskich, wychodzącego od 1908 r. w Kościerzynie, a od 1911 w Gdańsku. K. Kantak był bardzo ważną postacią tak w ruchu młodokaszubów, jak i wśród współpracowników „Gryfa”⁵. Współtworzył również i działał w powołanym do życia w 1913 r. Towarzystwie Przyja-

² *Wydawnictwa Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, dawniej Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku za lata 1947–1965. Katalog*, Gdańsk 1965, oprac. i przygot. do druku Alina Szafranowa, Gdańsk 1966; *Katalog Wydawnictw Gdańskiego Towarzystwa Naukowego 1966–1973*, oprac. Iwona Zachciał, Gdańsk 1975; *Katalog wydawnictw Gdańskiego Towarzystwa Naukowego 1974–1978*, oprac. I. Zachciał, Gdańsk 1979; *Katalog wydawnictw Gdańskiego Towarzystwa Naukowego 1979–1988*, oprac. I. Zachciał, Gdańsk.

³ Np. w „Sprawozdaniu GTN Nr 14 za I I 1987 – 31 XII 1987”, s. 156-157 znajdujemy informację o spotkaniu 18 grudnia 1987 r. z okazji 60-lecia „Rocznika Gdańskiego” i 30-lecia pracy redakcyjnej prof. dr. Andrzeja Bukowskiego.

⁴ Poza przyczynkami i biogramami w słownikach wciąż nie dysponujemy pełną biografią tej bardzo ciekawej i twórczej postaci.

⁵ Zob. A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950 i J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk-Wejherowo 2002 (ind.) oraz K. Kamińska, „Gryf” wraz z dodatkiem „Gryf Kaszubski” (1908–1934). *Bibliografia zawartości*, Gdańsk 1961.

ciół Muzeum Kaszubsko-Pomorskiego w Sopocie. W okresie I wojny światowej i tuż po niej był szczególnie mocno zaangażowany w działalność na rzecz włączenia Gdańska do odradzającej się Rzeczypospolitej Polskiej i osiągnięcia znaczącej pozycji w mieście i regionie przez młodokaszubów⁶. Miało temu służyć m.in. powołane do życia w 1919 r. z jego finansowym udziałem Towarzystwo Wydawnicze Pomorskie, pod firmą którego ukazywał się „Dziennik Gdański” z dodatkiem historyczno-literackim „Pomorze”, namiastką samodzielnego czasopisma, poprzednika „Rocznika”⁷. Wokół „Pomorza” skupiło się środowisko lokalnych badaczy i miłośników nauki i literatury, którzy z czasem znaleźli się w kręgu oddziaływania Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku.

Wśród założycieli TPNiS – w jego sześciuosobowym Komitecie Organizacyjnym – znalazło się trzech młodokaszubów – obywateli WMG. Obok K. Kantaka byli to Witold Kukowski – finansista i właściciel Kolibek, konsul honorowy Estonii w Gdańsku oraz dr Marceli Scheffs – dyrektor Banku. Założycielskie grono wkrótce po pierwszym zebraniu współtworzy – obok żony Scheffsa, Marii – kolejny młodokaszuba, dr Michał Szuca – również dyrektor Banku. K. Kantak został I wiceprezsem Towarzystwa, a W. Kukowski skarbnikiem⁸. Warto, jak sądzę, na tę okoliczność zwrócić uwagę. Można też przyjąć, że dla tychże postaci działalność w TPNiS była swoistą kontynuacją – dalszą realizacją celów ruchu młodokaszubskiego.

Celami TPNiS miały być w pierwszym rzędzie „naukowe badania w dziedzinie historii oraz innych gałęzi wiedzy, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień gdańskich i pomorskich”⁹. W pojęciu „gdańsko-pomorskie” mieściły się wówczas sprawy kaszubskie. Przymiotnik kaszubski był bowiem często synonimem pomorskiego. Realizacji tego i pozostałych celów Towarzystwa miały służyć powołane wkrótce 3 wydziały, a wśród nich Historyczno-Literacki, w którym szczególnie aktywny był K. Kantak, a wkrótce po jego wyjeździe z Gdańska, w 1926 r. nowy jego obywatel, dr Władysław Pniewski, inicjator kolejnego wydziału – Kaszubskiego, nazwanego później Językoznawczym. Nie od rzeczy, jak sądzę, jest tu przypomnienie, że ks. K. Kantak został pierwszym członkiem honorowym Towarzystwa, a już w 1924 r. przekazał na jego rzecz bogaty księgozbiór, obejmujący m.in. przewidzianą kiedyś dla młodokaszubskiego Muzeum Kaszubsko-Pomorskiego w Sopocie bibliotekę – część spuścizny Konstantego Kościńskiego¹⁰.

Za czasów prezesury dr. Marcina Dragana, następcy zmarłego w 1926 r. pierwszego prezesa Towarzystwa, dr. Jana Pmierskiego, aktywnym członkiem został

⁶ J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 411 i n.

⁷ Tamże, s. 487 i n. oraz A. Bukowski, *Gdańskie „Pomorze” (1921–1925) – poprzednik „Rocznika Gdańskiego”*, „Rocznik Gdański”, t. XXXVIII, 1978, z. 2, s. 47-71.

⁸ M. Pelczar, *op. cit.*, s. 17-20.

⁹ Tamże, s. 18.

¹⁰ Tamże, s. 27. Zob. też J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 415.

kolejny młodokaszuba, dr Franciszek Kręcki¹¹. Dzięki M. Draganowi, wspomaganemu m.in. przez Pniewskiego, narodził się „Rocznik Gdański”, którego t. 1 za rok 1927 był punktem wyjścia do okolicznościowej konferencji i niniejszej publikacji. W ówczesnym Zarządzie Towarzystwa, który pełnił zarazem funkcje Komitetu Redakcyjnego „Rocznika”, II wiceprezesem był dr Władysław Pniewski. Jego też dwa opracowania w dużej mierze wypełniają t. 1 „Rocznika”, reprezentując w nim także problematykę kaszubską. Jest to przede wszystkim artykuł *Błędy i właściwości językowe w zadaniach młodzieży polskiej w Gdańsku w świetle dialektów pomorskich i języka niemieckiego*¹², który do dziś zachował swoją wartość naukową i dydaktyczno-wychowawczą, godną uwagi dla aktualnie pracujących na Kaszubach i Pomorzu nauczycieli języka polskiego. Nie mniej cenne, a wówczas może jeszcze bardziej znaczące, jest jego drugie opracowanie – zestawienie: *Bibliografia kaszubsko-pomorska w zakresie języka i językoznawstwa*¹³. Obejmuje ona druki od XVI w. do 1926 r. Jako moment przełomowy i dolną cezurę chronologiczną dla wieku XIX, objętego szczególnymi badaniami autora, przyjął on rok 1843 – rok wydania i opublikowania pierwszej rozprawy Floriana Ceynowy. We wstępie autor prezentuje źródła, z których korzystał, a przede wszystkim informuje, co stanowiło przedmiot jego zainteresowania. Napisał: „W bibliografii pomieszczono przede wszystkim teksty kaszubskie w ujęciu naukowym, jak np. Teksty Lorentza, obok zbiorów amatorskich, jak np. bajki i pieśni kaszubskie, wydrukowane w zeszytach »Gryfa«. Dalej poczesne miejsce zajmują prace językoznawcze: opisowe, historyczne i porównawcze oraz słowniki. Również dział onomastyczny doznał szerokiego uwzględnienia. Poza tym pomieszczono też pisma i artykuły, dotyczące stosunku tak Polaków, jak Niemców do języka kaszubsko-pomorskiego. Natomiast pominięto źródła historyczne, zbiory dokumentów itp., mogące językoznawstwu nieraz duże oddać usługi, w tej nadziei, że następne roczniki przyniosą także bibliografię historyczną Pomorza (...)”¹⁴. Opracowanie to i kolejne jemu podobne, publikowane w następnych tomach, budzą dziś podziw i najwyższe uznanie.

W trzech kolejnych opracowaniach bibliograficznych Pniewski, obok językoznawstwa, uwzględnił m.in. literaturę piękną. Kaszubskie druki uwzględnił też w artykule pt. *Gdańsk w polskiej literaturze pięknej*, obejmującym okres od XVI w. do 1930 r., opublikowanym w t. 4/5 „Rocznika”. Artykuł ten wydany został także w formie nadbitki w 1932 r. Ponadto osobne artykuły poświęcił Pniewski słownictwu i słownikom kaszubskim oraz *Pomorzu i Bałtykowi w polskiej*

¹¹ Warto też wspomnieć twórczą obecność wówczas w Towarzystwie kolejnych młodokaszubów – artyście malarza Mariana Mokwy i grafika Stanisława Brzęczkowskiego.

¹² „Rocznik Gdański”, t. I, 1927, s. 19-58.

¹³ Tamże, s. 83-116.

¹⁴ Tamże, s. 83-84.

literaturze pięknej [od Galla Anonima do roku 1929] – jako przeglądy bibliograficzne, opublikowane w t. 2/3 za lata 1928–1929, gdzie zamieścił też *Uzupełnienie do bibliografii kaszubsko-pomorskiej w zakresie języka i językoznawstwa*. Szczególnie interesujący i znaczący w dorobku W. Pniewskiego i „Rocznika Gdańskiego” jest jego artykuł – rodzaj wspomnienia pośmiertnego, pt. *Życie i dzieła dra Fryderyka Lorentza [1870–1937]*, poświęcony najwybitniejszemu z kaszubologów XIX i XX wieku. Opublikowany w t. 12 za rok 1938, ukazał się również w postaci nadbitki w 1939 r.¹⁵ Artykuł ten jest m.in. świadectwem szczególnego oddania Kaszubom i nauce autora i bohatera opracowania.

Wśród pierwszych tomów „Rocznika Gdańskiego”, na łamach którego W. Pniewski opublikował także ciekawy *Przegląd literatury kaszubskiej* (t. II/III), na szczególną uwagę zasługuje t. VI za rok 1932. Dr M. Dragan opublikował w nim artykuł *Polityczny testament ostatniego z książąt Pomorza Gdańskiego*. Miało to miejsce w związku z 650 rocznicą Układu w Kępnie z 1282 r., nazywanego przez Kaszubów „Zapiskiem Mściwoja”, przypomnianego dobitnie z udziałem GTN z okazji 700-lecia w 1982 r.¹⁶ Wspomniany t. VI zawiera też dwa dalsze artykuły dotyczące kaszubsko-pomorskiego średniowiecza: Leona Koczego *W sprawie sporu o najdawniejszy podbój Pomorza* i Karola Górskiego *Pierwotny Gdańsk i dzieje jego zagłady*. Jednakże generalnie w odniesieniu do wszystkich przedwojennych tomów „Rocznika” można powiedzieć, iż problematykę kaszubską na jego łamach prezentował niemal wyłącznie Władysław Pniewski, któremu jako redaktorowi zawdzięczamy m.in. dwa znaczące dzieła – *Morze polskie i Pomorze w pieśni*, „Zebrał, ułożył oraz słowem wstępu i objaśnieniami zaopatrzył (...)”, Gdańsk 1931 oraz *Krzysztof Celestyn Mrongowiusz 1764–1855. Księga pamiątkowa*, pod red. (...), Gdańsk 1933. Mało znaczące wątki czy wzmianki dotyczące problematyki kaszubskiej zawierają rozprawy czy recenzje także innych autorów.

Współpracownikiem redakcji „Rocznika Gdańskiego” przed II wojną światową i jego głównym wskrzesicielem po 1945 r. był dr Marian Pelczar¹⁷, którego wspierali Marian des Loges i Irena Fabiani-Madeyska – wszyscy pracownicy Biblioteki Miejskiej – wkrótce Biblioteki Gdańskiej PAN w Gdańsku. Pierwszy powojenny tom XIII ukazał się w 1954 r. Stało się to w ramach obchodów 500. rocznicy inkorporacji Gdańska i Prus Krzyżackich – Pomorza Nadwiślańskiego,

¹⁵ Zob. *Bibliografia prac Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku 1928–1958*, oprac. W. Bieńkowski, s. 233-234, poz. 208-223.

¹⁶ Zob. E. Breza, M. Mroczko, W. Pepliński, J. Powierski, *Zasługi „Rocznika Gdańskiego”...*, s. 16, gdzie napisano: „Problematykę mediewistyczną spotykamy po raz pierwszy w tomie VI „Rocznika”, zadedykowanym 650-letniej rocznicy układu kępińskiego (...)”, zwracając uwagę „wszak dzisiaj środowisko gdańskie przygotowuje się do 700-lecia (...)”. Zob. też J. Borzyszkowski, *Obchody 650-lecia rocznicy „Zapisu Mściwoja”*, „Pomerania”, 1980, nr 2.

¹⁷ M. Pelczarowi zawdzięczamy m.in. ciekawy tekst – wspomnienie pośmiertne pt. *Franciszek Sędzicki – „Rocznik”*, t. XV/XVI, Gdańsk 1956–1957, s. 559-561.

zwanych wkrótce Prusami Królewskimi do Korony – Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Interesującą nas problematykę w t. XIII „Rocznika” reprezentuje *Przyczynki do walk wewnętrznych szlachty kaszubskiej w XVII wieku*, autorstwa prof. Gerarda Labudy, odtąd jednego z najcenniejszych współpracowników naszego czasopisma i autora niejednego artykułu, a zwłaszcza recenzji z zakresu także problematyki kaszubskiej.

Znacznie bardziej kaszubski jest t. XIV, a zwłaszcza XV/XVI za lata 1956/57, wydany pół wieku temu. Jego współtwórczyniami, jako autorki kaszubskich tekstów językoznawczych, są trzy panie ze środowiska warszawskiego – z Zakładu Słowianoznawstwa PAN, którego pracownicy do dziś wzbogacają kaszubistykę polską i „Rocznik Gdański”. Ewa Kamińska i Jadwiga Pałkowska opublikowały w nim artykuł *Z historii badań nad gwarami kaszubskimi*, a Zuzanna Topolińska *Aktualny zasięg zwartego obszaru dialektów kaszubskich*. – Ponadto Jerzy Śliziński opublikował artykuł pt. *Ze stosunków literackich czesko-kaszubskich*, a Damaroka Majkowska *Teksty Cejnowy w rękopisie Mosbacha*. Z kolei M. Pelczar zaprezentował wspomnienie pośmiertne poświęcone Franciszkowi Sędzickiemu, kaszubskiemu poecie i dziennikarzowi w Wolnym Mieście Gdańsku, a od 1945 r. pracownikowi Biblioteki Miejskiej w Gdańsku, gdzie po latach ufundowano poświęconą mu tablicę pamiątkową.

I tak spotykają się w tym tomie dwa istotne do dziś środowiska kaszubologów – warszawskie i gdańskie – gdańskie reprezentowane jeszcze przez pracowników Biblioteki Gdańskiej PAN, a dopiero z czasem WSP i UG. To środowisko reprezentują również badacze najstarszych dziejów Gdańska – Paweł Czaplewski (*Historyczny Gdańsk z końca X wieku*) i Andrzej Zbierski (*Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych w kościołach św. Mikołaja i św. Katarzyny w Gdańsku*).

Zamykając okres życia „Rocznika” jako organu TPNiS, stwierdzając, iż problematykę kaszubską na jego łamach prezentowały opracowania głównie dr. Władysława Pniewskiego, trzeba dodać, iż częścią kaszubologicznej działalności jego i Towarzystwa był gdańska seria „Gryfa” z lat 1931–1934, wraz z dodatkiem „Gryf Kaszubski”¹⁸. Pamiętać też trzeba o pierwszej biografii Antoniego Abrahama, pióra Pniewskiego, którego biografia historyczna, mam nadzieję, w najbliższych latach wzbogaci naszą wiedzę o tej wspaniałej postaci, także o jego dokonaniach w Towarzystwie i na polu kaszubistyki. Gdański „Gryf” scharakteryzowano jako czasopismo o profilu etnograficzno-historycznym i jako takie uzupełniało niejako „Rocznik” w zakresie problematyki kaszubskiej.

¹⁸ Zob. m. in. S. Potocki, *Gdański okres „Gryfa” (1931–1934)*, „Rocznik Gdański”, t. XXXVIII, 1978, z. 2, s. 73-91 i J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 621 i n.

Andrzej Bukowski i Edward Breza – redaktorzy „Rocznika” w latach 1957–2006, a problematyka kaszubska na łamach organu GTN

Lata 1956 i 1957 nie tylko w dziejach Towarzystwa i „Rocznika” uchodzą za czas przełomu. Przekształceniu TPNiS w Gdańsku w Gdańskie Towarzystwo Naukowe towarzyszyło powstanie m.in. Wydziału I Nauk Społecznych i Humanistycznych, który przejął odpowiedzialność za czasopismo, jako swój organ – „Rocznik Gdański”. Jego nowy redaktor naukowy – formalnie przewodniczący Komitetu Redakcyjnego, o tym momencie po latach z okazji 50. tomu „Rocznika” w 1990 r. napisał: „Poszerzył się wtedy znacznie tematyczny profil periodyku, który objął nie tylko zagadnienia szeroko rozumianej historii Gdańska, wybrzeża morskiego i gospodarki morskiej, ale także zagadnienia socjologiczne, etnograficzne, językoznawcze, historii literatury, kultury i sztuki regionu gdańskiego (...)”¹⁹.

Dalej, prezentując autorów czasopisma, wśród których znaleźli się pracownicy uczelni akademickich i instytucji naukowych Trójmiasta oraz uczeni z różnych ośrodków uniwersyteckich Polski, zauważył:

„Wymienieni autorzy reprezentują w przeważającym stopniu różne specjalności nauk historycznych od prehistorii do czasów najnowszych, także historię literatury i sztuki, dzieje oświaty i wychowania, językoznawstwo ze szczególnym uwzględnieniem dialektologii kaszubskiej, etnografię Kaszub i Kociewia oraz po części wybrane zagadnienia z badań socjologicznych na przykład ludzi morza”²⁰.

Zgadając się z tą opinią, wskazać można na socjalistyczną terminologię dotyczącą problematyki kaszubskiej, np. w dziedzinie językoznawstwa i stwierdzić, iż w każdej z przywołanych przez redaktora dziedzin część publikowanych na łamach „Rocznika” prac można by zakwalifikować do interesującej nas problematyki. Nie zmienia to faktu, iż gros publikacji kaszuboznawczych na łamach „Rocznika” z epoki A. Bukowskiego dotyczyło historii literatury i czasopiśmiennictwa oraz językoznawstwa. Wynikało to nie tylko z osobistych zainteresowań Redaktora, który został nim jako autor m.in. książki o doniosłym znaczeniu – pt. *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950. Było to również odbiciem stanu środowiska naukowego w naszym zakątku Pomorza i rozwoju badań kaszuboznawczych w XX wieku – przede wszystkim w skali PRL-u²¹.

Niemale znaczenie miało powstanie Uniwersytetu Gdańskiego, w czym zarówno Redaktor, jak i Wydawca „Rocznika”, mają swój znaczący udział.

¹⁹ A. Bukowski, *Pięćdziesiąt tomów „Rocznika Gdańskiego” ...*, s. 8.

²⁰ Tamże, s. 9.

²¹ Zob. *Badania kaszuboznawcze w XX wieku*, pod red. J. Borzyszkowskiego i C. Obracht-Prondzyńskiego, Gdańsk 2000.

Warto pamiętać, iż od t. XXXVI, 1976 „Rocznik Gdański” obejmował dotychczas odrębne wydawnictwo „Libri Gedanenses”. Ten stan trwał do t. LII, 1992, którego redakcję przejął nowy skład Komitetu Redakcyjnego pod przewodnictwem Edwarda Brezy, spełniającego swe obowiązki do t. LXVI z 2006 r. Oznacza to, że epoka historyka kultury i literatury, A. Bukowskiego trwała lat 35, a jego następcy, E. Brezy lat 15! Obaj nie tylko swoimi zainteresowaniami i dokonaniami naukowymi reprezentują grono najwybitniejszych przedstawicieli badań kaszuboznawczych. Pierwszy jako historyk i historyk literatury, drugi jako językoznawca. Obaj byli silnie związani z ruchem kaszubsko-pomorskim, a przede wszystkim z WSP i UG, gdzie środowisko humanistyczne miało i ma swoje własne czasopisma naukowe, w których profilowanie i redakcję w szerokim zakresie zaangażowany był zwłaszcza A. Bukowski²². Wspomnieć można choćby tylko „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, których był również redaktorem. Stąd też może nieco skromniejsza, niż można by sądzić, obecność problematyki kaszubskiej w pewnych latach na łamach „Rocznika”, gdzie z czasem najbardziej widoczne są publikacje z zakresu językoznawstwa, najsilniejszej dotąd dziedziny kaszubistyki polskiej, która rozwinęła się głównie w środowisku warszawskim i gdańskim; w naszym za przyczyną Edwarda Brezy i Jerzego Tredera pod patronatem profesora Huberta Górnowicza. Tą problematyką zajął się podczas jubileuszowej konferencji sam prof. E. Breza, co w bardzo znaczącym stopniu ogranicza moje zadanie. Sygnalizując tu jedynie zmieniające się warunki badań naukowych w Gdańsku i kształtowania profilu „Rocznika Gdańskiego”; zwracając uwagę na rozwój badań kaszuboznawczych, znajdujący odbicie na jego łamach za czasów obu redaktorów, trzeba podkreślić fakt pojawienia się w Gdańsku w latach 1996–1997 nowego stowarzyszenia ludzi nauki – Instytutu Kaszubskiego i jego organu, rocznika „Acta Cassubiana”²³, kontynuujących w szczególności sposób także dotychczasowy dorobek GTN w zakresie problematyki kaszubskiej.

Nie sposób w niniejszym artykule przedstawić wyczerpująco przypisane do tematu zadanie. Pomijam tu niemal kaszubską problematykę historyczną – niby skromnie wprost obecną na łamach „Rocznika”, a w rzeczywistości – choć najczęściej pośrednio – bardzo obficie. W pracach z tej dziedziny znajdują się m.in. opracowania dotyczące emigracji kaszubskiej, nie tylko do USA czy Kanady, gdzie w 2008 r. obchodziło się 150-lecie Polonii kaszubskiej²⁴. Prace te, jak i recenzje,

²² Zob. publikacje takie jak księgi pamiątkowe dedykowane tym profesorom czy opracowania dotyczące GZH i dziejów Uniwersytetu Gdańskiego.

²³ Zob. C. Obracht-Prondzyński, *Dziesięć lat pracy Instytutu Kaszubskiego (1996–2006)*, Gdańsk 2006.

²⁴ Z licznych prac historycznych warto przywołać artykuł Józefa Sporsa, *Rozwój terytorialny nazwy Kaszuby w znaczeniu etnicznym w XVI–XVIII wieku*, „Rocznik Gdański”, t. LII, 1992, z. 1, 2. Nie mniej cenne są publikacje G. Labudy, obejmujące także istotne źródła historyczne. W odniesieniu do emigracji istotne są artykuły ks. Władysława Szulista, np. *Z kaszubskiego osadnictwa na Wyżynie Madawaski w prowincji Ontario (Kanada)*, t. 44, z. 2, Gdańsk 1984.

sygnalizujące inne dzieła, także angloamerykańskie, dotyczą po części problematyki etnograficznej dość mocno w deklaracjach redakcyjnych eksponowanej, ale i rzadko w „Roczniku” obecnej. Za czasów red. A. Bukowskiego są to nieliczne opracowania, np. ks. B. Sychty (*Kaszubskie grupy regionalne i lokalne. Ich nazwy i wzajemny stosunek do siebie*, t. XVII/XVIII, 1960), czy unikatowe z wielu względów opracowanie Wolfganga Rudolpha pt. *Morskie i miejskie elementy w kulturze nadbrzeżnych wsi kaszubskich około 1900 roku* (t. XXXXI, 1981, z. 2).

Trzeba wprost stwierdzić, że gdańsko-kaszubskie badania etnograficzne wciąż dalekie są od możliwości i zapotrzebowania na nie nie tylko wśród humanistów. Obserwowany od kilkunastu lat ich rozwój związany jest z ukazywaniem się dość skromnych jeszcze organów poszczególnych muzeów na Kaszubach i Pomorzu²⁵, stąd unikatowa obecność tej problematyki na łamach „Rocznika”, gdzie jednak prace etnograficzne są z kolei licznie sygnalizowane w dziale recenzji.

Na łamach „Rocznika” w II połowie XX wieku ukazały się natomiast liczne publikacje z zakresu historii literatury kaszubskiej i czasopiśmiennictwa. Najliczniej reprezentowane są prace samego A. Bukowskiego, z których kilkanaście dotyczy życia i twórczości Floriana Ceynowy – ojca regionalizmu kaszubskiego, i jego następców. Mam tu na uwadze artykuły dotyczące różnych etapów życia Ceynowy, jak i Hieronima Derdowskiego, najwybitniejszych młodokaszubów oraz ruchu regionalnego – jego znaczenia i obecności w kulturze umysłowej i literackiej na Pomorzu w dwudziestoleciu międzywojennym²⁶. Charakterystyczną cechą niektórych publikacji jest traktowanie problematyki kaszubskiej w ujęciu regionalno-folklorystycznym... Przykładem może być artykuł Danuty Żebrowskiej *Realia obyczajowe i historyczne w dramaturgii kaszubskiej w latach 1920–1939*²⁷. Z zeszytów monograficznych najbogatszy w treści z zakresu problematyki kaszubskiej jest z. 2. t. XXXVIII, 1978, zawierający pokłosie jubileuszu 50-lecia „Rocznika Gdańskiego”. Znajdujemy w nim m.in. przywoływane już artykuły:

²⁵ Np. „Nasze Pomorze” – organ Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie, czy podobne czasopisma o profilu bliższym do popularyzatorskich muzeów w Kartuzach, Pucku i Kościerzynie.

²⁶ Zob. C. Obracht-Prondzyński, *Bibliografia do studiowania spraw kaszubsko-pomorskich*, Gdańsk 2004. Tom XLVI, z. 2 „Rocznika” w całości jest poświęcony *Kulturze umysłowej i literackiej na Pomorzu w latach 1920–1939*, pod red. A. Bukowskiego. Zawiera owoce sesji naukowej, zorganizowanej przez Uniwersytet Gdański w dniach 3-4 grudnia 1984. „Przygotowano je staraniem Zakładu Historii Literatury i Kultury Pomorza XIX i XX wieku Instytutu Filologii Polskiej, Zakładu prowadzącego od 1975 r. badania nad życiem kulturalnym i literackim Pomorza Gdańskiego w latach 1920–1939 i 1945–1975 w ramach problemu węzłowego PAN: „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja” (zob. R. 6., *op. cit.*, s. 5-6) – „Od Redakcji”. – W tej informacji jest bardzo ważny sygnał dotyczący ówczesnych możliwości badawczych. Z tomów monograficznych przywołać trzeba z. 1. t. XXXII, poświęcony w części jubileuszowi 50-lecia TPNiS, zawierający artykuł D. Majkowskiej o K. Kantaku.

²⁷ Tamże, s. 295-310.

A. Bukowskiego – *Gdańskie „Pomorze” (1921–1925)* – poprzednik „*Rocznika Gdańskiego*” i S. Potockiego – *Gdański okres „Gryfa” (1931–1934)* oraz Andrzeja Romanowa – *Wydawcy i drukarnie polskie w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939)*, który to autor nigdy nie stronił od problematyki czy imienia Kaszubów.

Na koncie dorobku kaszubologicznego „Rocznika” i Andrzeja Bukowskiego – jako redaktora, dobitnie zapisane zostały publikacje materiałów źródłowych z jego własnych zbiorów. Są to przede wszystkim kolekcje listów – korespondencja młodokaszubów i innych twórców literatury kaszubskiej czy osób związanych z ruchem kaszubsko-pomorskim. Między innymi jest to *Wspomnienie o Aleksandrze Majkowskim* ks. K. Kantaka²⁸.

Problematyki kaszubskiej dotyczą pośrednio również artykuły Jana Kucharskiego, poświęcone genezie i źródłom *Wiatru od morza* Stefana Żeromskiego²⁹. Przykłady podobnych opracowań można by mnożyć. Wszystkie one winny się znaleźć w postulowanej bibliografii. Na koniec tej części artykułu jeszcze kilka przykładów z łamów „Rocznika”, redagowanego przez E. Brezę z przełomu XX i XXI wieku, kiedy to interesującą problematyką zajęli się nowi, niekoniecznie najmłodszy autorzy. Przykładem artykuły: Tadeusza Linknera – „*Dobrogost i Miłostawa*” jako balladowy poemat i jego gdańsko-morskie treści (t. LIX, 1999, z. 2,) i Teresy Radwan-Wińskiej – *Z badań nad czytelnictwem literatury kaszubskiej* (t. LX, 2000, z. 1)³⁰. Nie mniej ciekawy jest artykuł Wiktora Peplińskiego *Kaszubszczyzna i problemy pomorsko-kaszubskie na łamach „Mestwina” – dodatku naukowo-literackiego „Słowa Pomorskiego” w okresie redaktorstwa Jana Karnowskiego* (t. LX, 2000, z. 2). W Pepliński nieco wcześniej opublikował monografię *Czasopiśmiennictwo kaszubskie w okresie zaboru pruskiego*. Można się spodziewać, iż artykuł z „Rocznika” jest zapowiedzią kolejnej monografii obejmującej czasopiśmiennictwo kaszubskie dwudziestolecia międzywojennego.

Trudno w jubileuszowym artykule przywołać wszystkie publikacje z łamów „Rocznika Gdańskiego”, których autorzy wprost, a zwłaszcza pośrednio podjęli problematykę kaszubską. Warto sobie uświadomić, iż gros opracowań mających w temacie jedynie „pomorskość” dotyczy również dziejów i kultury społeczności kaszubskiej. Mam tu na uwadze m.in. liczne opracowania Romana Wapińskiego czy Mariana Mroczi i innych autorów, uwzględnione przez C. Olbracht-Prondzińskiego w *Bibliografii do studiowania spraw kaszubsko-pomorskich*.

²⁸ Przygotował i podał do druku Andrzej Bukowski, „Rocznik Gdański”, t. LIII, 1993, z. 2, s. 5-26.

²⁹ Np. J. Kucharski, „*Wiatr od morza*” Stefana Żeromskiego w świetle źródeł, „Rocznik Gdański”, t. XL, 1980, z. 2, s. 131-175. W tym samym numerze jest cenny artykuł A. Bukowskiego *Pamiętnikarze pomorscy o epoce zaboru pruskiego*.

³⁰ W t. LX, z. 1, jest również w dziale *Materiały i przyczynki* praca Władysława Szulista *Kaszubi w Niemczech* i E. Brezy *Nazwisko Cyra i jego warianty*.

Na zakończenie. Szczególna rola recenzji, bibliografii i informacji naukowej

Nie tylko w zakresie problematyki kaszubskiej szczególnie cennym fragmentem dorobku „Rocznika Gdańskiego” są recenzje, opracowania bibliograficzne i inne teksty z dziedziny informacji naukowej. Można by im w odniesieniu do problematyki kaszubskiej poświęcić osobny artykuł. Jak sądzę, pod tym względem na łamach „Rocznika” mamy najpełniejszy, ale niepełny obraz stanu badań w różnych dziedzinach. Obok recenzji są to noty bibliograficzne i sprawozdania z konferencji naukowych. Jeśli chodzi o recenzje, szczególnie cenne są omówienia i krytyczne oceny publikacji zagranicznych. W przypadku konferencji naukowych na łamach „Rocznika” znajdujemy choćby w ostatnich tomach, przyjętych do druku przez E. Brezę, informacje – sprawozdania z takich sesji, jak np. *Kaszubskie seminarium językowo-literackie w Wejherowie* (M. Cybulski, t. LXIV, 2004, z. 1-2); *Ks. Leon Heyke (1885–1939). W 120 rocznicę urodzin i Quo vadis Cassubia?* (M. Cybulski, t. LXVI, 2006). Dotyczą one zarówno przeszłości – dziejów i kultury Kaszubów, jak i najnowszych zjawisk, problemów w ruchu kaszubsko-pomorskim z zakresu świadomości Kaszubów i ich reprezentacji. Powstaje pytanie, na ile zaistniały stan jest efektem przypadkowości, indywidualnych inicjatyw autorów, a w jakim zakresie efektem koncepcyjnej i redaktorskiej pracy Komitetu Redakcyjnego? Odpowiedź na to pytanie mogą dać jedynie redaktorzy i biuro GTN, skupiające liczne nici naukowych i innych kontaktów między redakcją a współpracownikami „Rocznika Gdańskiego”. Można też nadal zastanawiać się, czego w „Roczniku” brak i dlaczego? Ale warto również uwzględnić fakt licznych opracowań z zakresu problematyki kaszubskiej w pozostałych wydawnictwach GTN, choćby w ramach serii „Pomorze Gdańskie”, czy monografii – nie tylko językoznawczych. Szczególnie doniosłym osiągnięciem z końca lat osiemdziesiątych jest owoc pracy Komisji Socjologicznej, jaki ukazał się w postaci pracy zbiorowej *Kaszubi*, pod red. Marka Latoszka w Rzeszowie w 1990 r. Nie mniej ciekawe dzieła – owoce konferencji socjologicznych i interdyscyplinarnych pojawiły się w latach dziewięćdziesiątych, m.in. dzięki organizacyjnemu wysiłkowi śp. dr. Olgierda Sochackiego. „Wszystko się liczy” – powiedział kiedyś śp. Lech Bądkowski, lider ruchu kaszubsko-pomorskiego i członek GTN. Nie byłam w stanie wszystkiego tu przywołać. W sumie dorobek kaszubologiczny „Rocznika Gdańskiego” jest całkiem pokaźny i dzięki temu stanowi o znaczącej roli GTN w rozwoju badań kaszuboznawczych w XX wieku.

Józef Borzyszkowski

**Über kaschubische Problematik in „Rocznik Gdański“
[„Danziger Jahreszeitschrift“]
in den Jahren 1927–2006**

STRESZCZENIE

Die Gründungsinitiative eines polnischen wissenschaftlichen Vereins in der Freien Stadt Danzig stammte von Pfarrer Dr. Kamil Kantak, einem Vertreter der jungkaschubischen Bewegung und dem Mitgründer des Pommerschen Verlagsvereins (*Pomorskie Towarzystwo Wydawnicze*) in Danzig. Der Pommersche Verlagsverein veröffentlichte damals „Dziennik Gdański“ („Danziger Tageszeitung“) mitsamt einer geschichtlich-literarischen Zugabe „Pomorze“ („Pommern“), die ein Vorläufer von „Rocznik Gdański“ gewesen ist. Zu den Zielen des im Jahre 1922 gegründeten Vereins der Freunde der Wissenschaft und der Kunst in Danzig (*Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki*) gehörten auch Fragen der Region Danzig und Pommerellen, darunter auch die Problematik der Kaschuben.

Im Jahre 1926 auf Initiative von Dr. Władysław Pniwski wurde die sog. Kaschubische Abteilung gegründet, die später in die Sprachwissenschaftliche Abteilung umbenannt wurde. Pniwski war auch ein Verfasser von mehreren Ausarbeitungen auf dem Bereich der regionalen Problematik, darunter auch der kaschubischen Literatur. Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde immer mehr Platz der historischen und sprachlichen Eigenart der Kaschubei im „Rocznik Gdański“ eingeräumt, und zwar besonders nach 1957, was vor allem der wissenschaftlichen und organisatorischen Tätigkeit von zwei herausragenden Redakteuren und Kaschubologen Andrzej Bukowski und Edward Breza zu verdanken ist.